

Prefață

Ipoteza centrală este că, mai mult decât oricând, cunoașterea, mai degrabă decât natura, accidentele, violența, dezastrele, puterea etc. reprezintă baza și ghidul acțiunii umane în toate domeniile societății noastre. Această anchetă asupra *societăților cunoașterii* este scrisă, prin urmare, ca răspuns la observația fundamentală că știința modernă nu este nicidecum decât, așa cum se presupune și astăzi în mod oftemn, cheia și accesul la misterele naturii și ale comportamentului uman, ci mai ales devenirea unei lumi: Cunoașterea ca motor, nu doar ca o cameră de filmat (cf. MacKenzie, 2006). Această importanță fără precedent a cunoașterii științifice nu înseamnă însă că ea va reuși pur și simplu să surclaseze modurile de viață și atitudinile tradiționale, așa cum s-a sperat sau cum s-a temut în mod serios din nou și din nou.

În același timp, așa cum se va sublinia, societățile cunoașterii nu sunt o formațiune socială în impas. Dinamica sistemului economic al societăților bazate pe cunoaștere, în paralel cu juridicizarea cunoașterii ca fiind cea mai importantă resursă a societăților bazate pe cunoaștere, conduce direct la transformarea societății bazate pe cunoaștere în *capitalismul cunoașterii*. Conținutul juridic a diseminării cunoașterii prin intermediul legislației naționale și internaționale este pârghia care permite transformarea societății cunoașterii în capitalismul cunoașterii. Încadrarea cunoașterii are un impact nu numai asupra diseminării cunoașterii, ci și asupra producției acesteia. Observatorii au o suspiciune justificată că îngrădirea cunoștințelor afectează activitatea privind cunoștințele suplimentare sau o face neatractivă din punct de vedere economic. Capitalismul cunoașterii are, de asemenea, efecte distincte asupra inegalității intra- și intersocietale. Una dintre principalele caracteristici ale formării inegalității în societățile cunoașterii este faptul că segmente tot mai mari ale populației sunt blocate și se confruntă practic cu o constrângere de lichiditate. Comparațiile bazate pe inegalitatea veniturilor în societățile dezvoltate nu reușesc să surprindă creșterea reală și baza inegalității sociale. Mai mult,

„acumularea de bogăție funcționează din ce în ce mai puțin prin ocuparea forței de muncă și necesită din ce în ce mai mult participarea la logica inflației activelor” (Konings și Adkins, 2022:53). Straturi sociale semnificative nu pot participa la aprecierea activelor din domeniul acțiunilor sau al proprietăților imobiliare, în timp ce îndatorarea crește într-o perioadă de inflație și rate ale dobânzii ridicate. Deși capitalismul cunoașterii este, în primul rând, o dezvoltare economică, există o suspiciune rezonabilă că giganții digitali care ocupă locul șoferului au efecte semnificative asupra structurii sociale și culturii societății moderne.

Semnificația esențială a noilor cunoștințe pentru societate continuă să fie tratată în mod nediferențiat sau să nu fie tratată deloc. Reflecțiile asupra rolului social al cunoașterii reprezintă unul dintre cele mai mari deficite teoretice ale teoriilor existente ale societății moderne. Acest lucru este valabil și pentru sociologia economiei moderne.

În cea de-a doua ediție a *Handbook of Economic Sociology*, editată de Neil Smelser și Richard Swedberg (2005:IX), publicată pentru prima dată în 1994 și scrisă de o gamă largă de contribuitori din domeniul științelor sociale, se găsește următoarea declarație programatică în prefață: „Sociologia economică, suntem convinși, reprezintă în prezent una dintre marginile de vârf ale sociologiei, precum și una dintre cele mai importante aventuri interdisciplinare ale acesteia.” Cu toate acestea, *cunoașterea* (producerea, desfășurarea, distribuirea), cu atât mai puțin cunoașterea „nouă”, ca factor productiv central al economiei moderne, joacă un rol nesemnificativ în narațiunea relației dintre societate și economie din *Manual*. Cunoașterea nu există. Același lucru este valabil și pentru un tratat ambițios despre economia societății moderne al lui Niklas Luhmann (1988). Luhmann neglijează să facă vreo referire la cunoaștere și cu atât mai puțin la încercuirea (guvernarea) cunoașterii prin statute juridice precum brevetele. Acordarea *drepturilor de proprietate* nu numai că asigură un monopol și rente de monopol pentru proprietarii săi, dar se presupune că încurajează „investițiile, deoarece proprietarii legali se pot aștepta să culeagă beneficiile pe termen lung ale cheltuielilor inițiale” (Tooze, 2020:2; cf. și Schumpeter [1992] 1950) și, se afirmă, că promovează progresul, după cum susține o clauză din Constituția SUA (art. I, sec. 8, clauza 8).

Chiar și unul dintre cei mai importanți contribuitori la originile teoriei societății cunoașterii în epoca modernă, care scria cam în aceeași perioadă, Peter Drucker (de exemplu, 1993; [1989] 2003), nu a încorporat centralitatea *dreptului*

modern al brevetelor, adică a dreptului de brevet ca drept de proprietate privată, în discuția sa despre transformarea emergentă a economiei. Brevetele sunt o entitate hibridă care încorporează știință și tehnologie, economie, finanțe, politică și drept. De fapt, discuția social-științifică despre brevete și intenția legislativă a monopolurilor economice, create în beneficiul unora, tinde să fie un fenomen marginal în mare parte din discursul social-științific și nu este încorporat într-o teorie a societății din țările dezvoltate.¹ În domeniul economiei, a evoluat o discuție aprinsă despre rolul activelor necorporale ca capital uman în producție (de exemplu, Corrado, Haskel, Jona-Lasinio și Iommi, 2022). Creșterea investițiilor în active necorporale pot modifica modelele ciclice ale economiei, deoarece investițiile în active necorporale sunt mai puțin sensibile la modificările ratei dobânzii (Döttling și Ratnovski, 2020). Dar discuția economiștilor despre activele necorporale este aproape complet separată de problema încadrării juridice a cunoașterii și de măsura în care schimbul economic depinde de instituțiile juridice guvernate de stat.

Cele trei surse paradigmatică care au fost citate oferă o bază valoroasă nu numai pentru o judecată asupra stării actuale a sociologiei comportamentului economic modern, ci mai ales asupra stării teoriei societății moderne ca societate a cunoașterii și a posibilei etape următoare a capitalismului ca capitalism al cunoașterii și a provocărilor sale fundamentale. Prin urmare, concluzia este că, în ultimele decenii, sociologia economică nu a fost nici în fruntea imaginației sociologice și nici nu a fost în mod deosebit interdisciplinară.

O trăsătură notabilă și adesea citată în discuțiile contemporane despre economia capitalistă modernă din societățile dezvoltate este, pe de o parte, accentul pus pe forța de transformare economică și societală a tehnologiilor moderne ale informației și comunicațiilor (TIC), precum și pe produsele și serviciile tehnologice care derivă din TIC. Pe de altă parte, schimbarea tehnologică se manifestă cu o forță deosebită în modelele *cererii*² caracteristicile economiei moderne în evoluție; de exemplu, competențele necesare membrilor forței de muncă. Primele exemple ar fi „teoria rețelelor” a lui Manuel Castell ([1996] 2000), „capitalismul tehnostiințific” (Birch și Muniesa, 2020) sau teoria creșterii în era TIC a lui David Soskice (2022).

---

¹ Lista ar putea fi extinsă cu ușurință, de exemplu, prin: Pierre Bourdieu (2005), *The Social Structure of the Economy*.

² A nu se confunda cu noțiunea de „economie a ofertei”, care pune accentul pe relațiile de piață fără restricții.

Sociologia și domeniile de științe sociale asociate acesteia au neglijat să acorde vreo importanță rolului material (activ) al cunoașterii în geneza societății moderne și în evoluția geopolitică a politicii lumii moderne. Mai precis, sociologia generală și sociologia economică nu au reușit să ia în considerare semnificația acordului *TRIPS* (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights - Aspecte legate de comerț ale drepturilor de proprietate intelectuală) - ca fundament politic/juridic al patrimonializării cunoașterii - care reprezintă anexa 1C a Acordului de la Marrakesh de instituire a *Organizației Mondiale a Comerțului*, semnat la Marrakesh, Maroc, la 15 aprilie 1994.

Semnificația economică și sociologică a tratatului TRIPS are multiple fațete. Fără o ordine anume, acordul contribuie la destabilizarea statului-națiune, reduce o economie comercială autonomă, contribuie la apariția unor noi fundamente ale globalizării, oferă o perspectivă realistă asupra rolului surselor și fortificării bogăției, are un impact asupra proceselor economice de bază, în special asupra concurenței, inovării, și stimulente descentralizate, permite formarea modelelor moderne de inegalitate socială, asigură prezența simultaneității fenomenelor istorice nesimultane (*Mittellage*)³, dar nu semnalează zorii și persistența unei lumi violente libere, mai egale și mai durabile sau o stare de lucruri iminentă, imaginată de George Washington în primul său discurs anual din ianuarie 1790: „Cunoașterea este în fiecare țară cea mai sigură bază a fericirii publice”.

Una dintre asemănările majore ale numeroșilor candidați la o teorie a societății moderne produsă în secolul trecut și în cursul acestui secol este accentul pus pe știință, adesea fiind un accent special în domeniul tehnologiei, ca agent al schimbării sociale și economice în și din societatea modernă. Iar tehnologia, în special, tinde adesea să fie o categorie obscură, care ascunde mai mult decât dezvăluie. De fapt, geneza și natura însăși a societății moderne este aproape întotdeauna văzută ca fiind legată de numeroasele consecințe intelectuale și sociale ale științei și/sau tehnologiei (Mokyr, 2002:284-297). Cu toate acestea, fenomenele sociale ale societății cunoașterii nu ar trebui să fie confundate cu ideea unei societăți informaționale sau a unei societăți în rețea. Societatea informațională este adesea privită ca o funcție a tehnologiilor

---

³ Norbert Elias (2006:235) subliniază semnificația empirică și teoretică a unor astfel de fenomene sociale: „Nu este suficient, ca să spunem așa, să ne îndreptăm atenția doar spre noul, care este în curs de devenire, și să ignorăm vechiul, pozițiile și formațiunile mai vechi, care sunt în curs de declin sau de dispariție” (vezi și Stehr, 2022).

dominante; în lumea modernă, ca rezultat al revoluției tehnologice a computerului, a tehnologiilor de comunicare și a tehnologiilor multimedia. Teoria societății cunoașterii corespunde unei perspective mult mai largi, mai puțin deterministe, mai flexibile, dar și mai fragile asupra lumii moderne. La urma urmei, multe lucruri s-au schimbat și multe au rămas la fel (Stehr, 2022).

Deși aceste teorii ale societății consideră cunoașterea științifică construită social ca fiind motorul schimbării sociale, cunoașterea este tratată în multe feluri ca un fel de forță naturală care scapă de sub controlul tuturor. În cele din urmă, aceste noțiuni au dat naștere unor concepții despre procesele de luare a deciziilor în societatea modernă, în care agenția umană a fost supusă aproape în totalitate necesităților independente ale constrângerilor științifice și tehnologice, precum știința și tehnologia nu ar fi fost concepute de om. Mai recent, concepțiile tehnocratice au căzut în dizgrație. Dar analiza științifică socială a cunoașterii și a impactului cunoașterii asupra relațiilor sociale rămâne un punct slab în înțelegerea noastră a societăților moderne. Această nedumerire se extinde cu o forță deosebită asupra unei noțiuni care ocupă cotețul de câine al economiei sau care a fost alungată în podul discursului economic: cunoașterea. Cu toate acestea, accentul pus pe cunoaștere nu echivalează cu afirmarea unui „capitalism fără capital” (Haskel și Westlake, 2018). Teoria societății cunoașterii se referă, în primul rând, la cunoaștere din punct de vedere capital și mai puțin din punctul de vedere al inventării ideilor (de exemplu, Khan, 2020) care sunt ridicate la rang de idei dominante într-o societate a cunoașterii.

Într-o monografie despre *societățile cunoașterii*, este nu numai recomandabil, ci și esențial să se depună un efort considerabil pentru a indica ce presupune o „teorie a societății” și conceptul de „cunoaștere”. La urma urmei, termenii sunt legați „deoarece lumea socială este prezentă în întregime în fiecare acțiune „economică” (Bourdieu, 2005:3). Această carte nu se referă doar la societățile moderne ca societăți ale cunoașterii, ci la fel de mult la legătura mult mai veche, persistentă și fundamentală conform căreia cunoașterea apare doar în societate. Cunoașterea apare și este expusă în contexte sociale particulare, este validată în relații sociale definite și este utilizată (sau lăsată în stare latentă) în situații sociale distincte. Tendințele observabile demonstrează că economia bazată pe cunoaștere devine din ce în ce mai importantă. Prin urmare, creșterea durabilă a productivității și politicile publice eficiente trebuie să se bazeze din ce în ce mai mult pe cunoștințe suplimentare.

Nu în ultimul rând, implicațiile politice ale teoriei societății bazate pe cunoaștere sunt importante, la fel ca mediul socio-economic și socio-politic în

care se desfășoară aceste provocări. Răspunsul la provocările existențiale sumbre ale lumii moderne, în special impactul schimbărilor climatice accelerate asupra condițiilor de viață și al dezvoltării tehnologice și științifice rapide asupra lumii muncii, va fi cunoscut doar printr-o concepție și o realizare amplă a societăților cunoașterii. Poate că cea mai mare dintre toate provocările din următoarele decenii va fi reprezentată de consecințele profunde ale schimbărilor climatice și de schimbările sociopolitice pe care le impun schimbările climatice.⁴ Orice creștere a temperaturii medii peste pragul de siguranță de 1,5 °C convenit la summitul de la Paris din decembrie 2015 va avea ca rezultat o lume afectată de călduri estivale intense, de secete periculoase, de dispariția permafrostului, de inundații devastatoare, de topirea ghețarilor, de dispariția biodiversității, de acidificarea oceanelor și de creșterea nivelului mărilor. Având în vedere aceste și alte încercări, riscuri și pericole, încă neanticipate, o teorie a societății moderne ca societate a cunoașterii va invita cu siguranță la alte cercetări exigente.

Discuția va avea ca punct de plecare societățile cunoașterii cu o prezentare generală a teoriilor moderne ale societății. Discuția din domeniul *științelor sociale* despre teoriile societății începe cu ideea de societate ca societate industrială.

---

⁴ Printre cele mai vehemente revendicări politice ca răspuns la riscurile și pericolele anticipate ale schimbărilor climatice se numără abolirea formării economice capitaliste (de exemplu, Crary, 2022).